

HERKÜL MİLLAS • Yunan Ulusunun Doğuşu

HERKÜL MILLAS 1940'ta Ankara'da doğdu. Yüksek öğrenimini 1965'te Robert Kolej'de tamamladı. 1960'larda faal bir T.I.P üyesi oldu. Askerliğini 'sakıncalı çavuş' olarak Muş'ta yaptı. 1971'de Atina'ya yerleşti. Çeşitli ülkelerde mühendis olarak çalıştı. Yunanca'dan Türkçe'ye ve Türkçe'den Yunanca'ya edebiyat çevirileri yaptı. 1990-1995 yıllarında Ankara Üniversitesi D.T.C. Fakültesi'nde Çağdaş Yunan Edebiyatı Bölümü'nün kuruluşunda öğretim üyesiydi. Bu yıllarda siyaset bilimi doktora öğrenimini tamamladı. Türk-Yunan ilişkileri ve karşılıklı algılamalar konusunda kitap ve makaleleri Türkçe, Yunanca ve İngilizce olarak çeşitli ülkelerde yayımlandı.

İletişim Yayınları 280 • Araştırma-İnceleme Dizisi 46

ISBN-13: 978-975-470-391-7

© 1994 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1-3. BASKI 1994-2006, İstanbul

4. BASKI 2015, İstanbul

KAPAK Ümit Kıvanç

UYGULAMA Filiz Burhan

DÜZELTİ Sezar Atmaca

BASKI ve CILT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

HERKÜL MİLLAS

Yunan Ulusunun Doğuşu

i l e t i ŝ i m

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	9
GİRİŞ.....	17
Tarih İçinde Yunanlılar	17
Ulusçu İdeoloji ve Ulusun Tanımı	20
Çağdaş Bir Tarih Yorumu	24
Yunanca'nın Tarihi	27
Din, Tarih ve Kültür	34
Yunan Aydınlanması	39
Ulusal Bilincin İlk Belirtileri	44
19. Yüzyıl Başlarında "Yunanistan"	52
Dünya Konjonktürü	55
Viyana Kongresi ve Kutsal İttifak	57
Osmanlı Devleti'nde Merkezkaç Güçler	59
Ekonomi	63
Tarım	66
Hafif Sanayi	68
Dış ve Ticaret	70
Deniz Ticaret Filosu	73
BİRİNCİ BÖLÜM	
VELESTİNLİ RĒGAS.....	79
Hayatı, Yapıtları	80
Politik Eylemi	85

Marş Şiiri	88
Rēgas'ın Anayasa'sı	92
Rēgas'ın Sonu	99
Rēgas ve Tarihçiler	100
Rēgas'ın Değerlendirmesi	105

İKİNCİ BÖLÜM

TUTUCU GÜÇLER	111
Dēmētrios Katartzēs (Fotiadēs)	113
Pederler Öğretisi	118
Parios, Theotokēs, vb.	126
Yunan İhtilali ve Patrikhane	128
Tutuculuğun Yorumu	133
Tarihçilerin Farklı Yorumları	136

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CUMHURİYETÇİLER / BAĞIMSIZ DEVLET YANDAŞLARI	139
Adamantios Koraēs	139
<i>Kardeşlik Öğretisi</i>	141
<i>Savaş Şarkısı</i>	143
<i>Savaş Borusu</i>	144
<i>Gerekler Ne Yapmalı?</i>	146
<i>Dil Sorunu, Yunan İhtilali</i>	150
Rusingilizfransız	152
Hellen Nomarşisi	157
Değerlendirme	166

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1821 İHTİLALİ VE SONRAKİ DÖNEM	169
---	------------

BEŞİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE TARİHÇİLİĞİ	179
Genel Yaklaşımlar	180
Ulusun Değişmezliği	184
Bizans, Megali İdea, Philikē Hetaireia	188
Rēgas, Koraēs, vb.	191
İmtiyazlar	194
Ticaret Burjuvazisi	206
Değerlendirme	213

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ	219
--------------------	------------

Ekler	223
Ek 1: Olayların Kronolojik Sırası	225
Ek 2: Velestinli Rēgas	233
Velestinli Rēgas'ın Marş Adlı Şiiri	233
Velestinli Rēgas'ın Anayasa'sı	238
Velestinli Rēgas'ın İnsan Hakları	238
Velestinli Rēgas'ın Anayasa İlkeleri	248
Ek 3: Pederler Öğretisi	263
Ek 4: Kardeşlik Öğretisi	273
Ek 5: Rusingilizfransız	293
Ek 6: Hellen Nomarşisi	307
Kaynakça	332
Dizin	343

ÖNSÖZ

Bu çalışma “1821 Yunan İhtilali Öncesinde Siyasal İdeolojiler” başlığı altında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’ne (Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi / Siyaset Bilimi Anabilim Dalı’na) sunulan ve Haziran 1993 tarihinde savunulan bir yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır. Konu çağdaş Yunan ulusunun ve devletinin ortaya çıkışı ile doğrudan ilişkilidir. Dolaylı olarak tarih içinde “Yunan” diye nitelenmiş topluluklara ve “çağdaş Yunan”a da değinilmektedir.

Yunan İhtilali Osmanlı Devleti’nin tarihi ile de doğrudan ilişkilidir. Yunan ulusunun ve “Yunanistan”ın tarihi, Osmanlı Devleti’nin batı kesiminin ve Osmanlı Devleti içinde ortaya çıkan toplumsal güçlerin ve gelişmelerin de tarihidir. Konumuz olan siyasal ve ideolojik tartışmalar Osmanlı gerçeğinin bir aynasıdır.

Türk tarihçiliğinde bu konuda büyük bir boşluğun var olması da konunun seçiminde etkili olmuştur. Türk tarihçiliği “Yunan” konusuna, bu çalışmadan da anlaşılacağı gibi, kimi zaman ilgi göstermemiş, kimi zaman taraf olmuş ve giderek yetersiz kalmıştır. Bundan dolayı konular işlenirken söz konusu boşluğu dolduracak genel bilgiler metin içinde ve konularla ilgili özgün metinler “ek” olarak verilmiştir.

Tarih, geçmişi anlatan bir bilim değildir; geçmişi yorumlayan bir sosyal bilimdir, tarihi de kendi yorumunu getiren kişidir. E.H. Carr'ın sözleriyle söylersek *“tarihi bir birey olarak aynı zamanda hem tarihin hem de toplumun bir ürünüdür... tarih bugün ile geçmiş arasında bitmez bir diyalogdur... bugünün toplumu ile dnn toplumu arasında bir diyalogdur... Ciddi tarihi, kendi değerlerinin dışında bir nesnelliği olduğunu öne srmeyeerek, bütün değerlerin tarihi olarak koşullandırılmışlıklarını kabul eden tarihçidir... tarih anlamlılık terimleriyle yapılan bir seçme sürecidir... Tarih adına layık olan tarih, tarihin kendi içinde bir yön duygusu bulan ve bunu kabul eden kimselerce yazılabilir”* (Carr 54, 60, 41, 111, 139).

Bu alışma da “taraflılığını” kabul eden bir yazarın bir diyalog kurma çabasıdır. Ama taraflılık burada, yalnız ulusal sınırların içinde anlam kazanan bir tarihçilik anlayışı değildir; uluslararası bir alanda kabul görecek bir yorum getirme çabasıdır. Dünya tarihçiliği dar ulusal yorumları aşma çabası içindedir. Bu alışma da bu tür bir “tarafgirlikle” kaleme alınmıştır. Geçmiş ile kurulacak bu konumdaki bir tarih diyalogu ise, dünyamızda egemen olmaya yönelik ağdaş yorumlara yol açtığı ve bu yönde başarılı olduğu derecede, insanlar arasında anlayışın ve “diyalog”un başlamasına ve sağırlar diyalogunun da aşılmasına yardımcı olabilecektir.

* * *

Bir ulusun binlerce yıllık bir süreyi kapsayan tarihini yazmak, ancak ulusçu söylem içinde anlamlı olabilir. Çağdaş anlayış, ulusların tarih sahnesine son yüzyıllarda ortaya çıkmış oldukları yönündedir. Eskilerden bugüne “ulusal devamlılığı” sağlayanın ne olduğu henüz ortaya konamamıştır.

Sorun, değil ulus konusunda, kişiler ve nesnelere için de halledilmemiştir. On santimlik fidan ile on metrelik ınar “aynı” ağaç mıdır? Bebek ile yaşlanmış olan insan “zdeş” midir? Yoksa, yüzyıllarca önce Herakleitos'un dediği gibi sonsuz bir geçiş serisi oluşturan “farklı” durumlar, kişilikler ve “şeyler” midirler? Felsefenin kişi konusunda zorlaya zorlaya en ileriye

gidebildiği nokta, insanın belleği yüzünden bir “bütün” oluşturabileceğidir. Kùltürler, diller, dinler değiştirmiş, ırk açısından mozaikleşmiş farklı kuşaklardan insan topluluklarının nasıl oluyor da tarih içinde bir “bütünlük” oluşturdukları kabul edilip “ulusal” tarihleri yazılıyor?

Giriş bölümünde, “Tarih İçinde Yunanlılar” konusu işlenecektir. Yunanca'nın gelişimi ve tarihi, çağdaş Yunanlılık'ın bir ögesini oluşturan Ortodoksluk ve daha kısa bir biçimde “ulusal bilinç” konuları ele alınacaktır. Kuramsal sorunlara bir çözüm getirmekten çok konu ile ilgili kimi sorunların ortaya konmasına çalışılacaktır. Amaç, kullanılan terimlerin tanımını sağlamak, yada hiç olmazsa kullanılan terimlerin sınırlarını çizmektir. Türkiye'de, ama bir yere kadar Yunanistan'da bile, Eski Yunan, Grek, Hellen, Yunan, Rum gibi kavramların tanımını tutarlı ve anlamlı bir biçimde verebilenlere pek sık rastlanmaz.

Gene Giriş'te, “19. Yüzyıl Başlarında Yunanistan” başlığı altında Yunan İhtilali öncesinde Yunanlılar ve Yunanistan ele alınmaktadır. Bu ihtilal döneminin “öncesi” aslında 18. yüzyılın son çeyreğini de kapsayacak biçimde genişletilmiştir. Dünya konjonktürü çizilerek konumuz olan ideolojik tartışmaların kökeni ve tarih içindeki yerlerinin saptanmasına çalışılmıştır. Ekonomik yapı çok genel bir biçimde ele alınmaktadır.

Temel konumuz olan ve bu çalışmanın ağırlık merkezini oluşturan “İdeolojik Eğilimler” üç ana bölüme ayrılmaktadır. Birinci bölümün konusu olan Velestinli Rēgas, Osmanlı Devleti içinde cumhuriyetçi bir devrim planlayan bir “Rum”dur. Bağımsız devlet hasapları yapmayan düşünür, din yada dil farkı gözetmeden bütün insanların eşit bir biçimde temsil edilecekleri bir yönetim altında yaşayabilmeleri için ideolojik bir mücadele vermişti. Kuşkusuz Fransız Devrimi etkisinde kalmış olan Rēgas, Balkan tarihi içinde en önemli devrimcilerden biri sayılmaktadır.

Tutucu Güçler başlıklı ikinci bölümde, Osmanlı Yönetimi'nde köklü değişiklikler istemeyen “Yunanlı” güçler ele alınmaktadır. Bunlar bir bölüm Fenerliler ile ruhban sınıfının ve cemaatin kimi üst düzey yöneticileriydi. Devlet ile işbirliği

içinde olan bu kesim, hem cumhuriyetçi görüşler savunan Rēgas'a hem de daha sonra bağımsız devlet peşinde olan güçlere karşı bir tutum izlemişlerdi.

Üçüncü bölümde sunulan Cumhuriyetçiler/Bağımsız Devlet Yandaşları, Yunan devletinin ortaya çıkmasında en önemli rolü oynamış güçlerdir. Bu kesimin en tanınmış temsilcisi Koraēs üstünde daha fazla durulmaktadır. Ama o dönemin öteki aydınları ve hele cumhuriyetçilerin görüşlerini dile getiren risaleler, kitaplar yada edebiyat metinleri de ele alınmaktadır.

1821 İhtilali ve Sonraki Dönem adlı kısa bölümde bu çalışmanın sınırlarının saptanmasına çalışılmıştır. İhtilal'in ve sonraki yılların bu çalışmaya göre değerlendirilemeyeceğine dikkat çekilmekte, olayların ne tür eğilimlerle geliştikleri anımsatılmaktadır.

Türkiye Tarihçiliği başlıklı beşinci bölümde konu ile ilgilenmiş olan tarihçilerin değerlendirilmeleri sunulmaktadır. Özellikle kimi tarihçiler bu çalışmanın sonuçları ile farklı değerlendirmeler sergilediklerinden, konunun açıklık kazanması için görüşler karşılaştırmalı olarak verilmektedir.

Sonuçlar bölümünde, doğal olarak, bu çalışmadan çıkartılabilecek olası sonuçlar, kuramlar, genel değerlendirmeler, yargılar vb. verilmektedir. Çözüksüz kalan sorunlar ile daha geniş bir biçimde araştırılmaya değer konular da gene bu bölümde verilmektedir.

Çalışma kabarık bir Ekler bölümü içermektedir. Çalışmanın kolay bir biçimde okunuşunu sağlamak ama daha geniş bilgilerin ve kimi özgün metinlerin de bütün yada geniş bir biçimde verilmelerinin olanaklı kılınması için bu yola gidilmiştir. Okuyucu, ayrıntılara yada özgün metinlere başvurmak istemediği durumlarda ekler bölümüne başvurmadan da çalışmayı okuyabilir.

Ek-1'de bu çalışmada sözü edilen olaylar yada dönemin kimi önemli olayları kronolojik bir sıra ile verilmektedir. Temel konumuzu oluşturan Velestinli Rēgas, Koraēs vb. gibi kimsele-
rin kimi metinleri Ek-2 ile Ek-6 içinde verilmektedir. Bu eklerin içinde dönemin önemli risaleleri, şiirleri ve kitapları, ya

bütün olarak yada büyük bölümleri Türkçe'ye çevrilerek verilmektedir. Rēgas'ın ünlü *Marş* adlı şiiri ve Anayasa'sı bütün olarak verilmektedir; örnek olarak almış olduğu Fransız Anayasası da kısmen çevrilip verilerek yazarın katkıları ve oluşturduğu değişiklikler gösterilmektedir. Tutucu güçlerin en ünlü risalesi *Pederler Öğretisi*, bu risaleye yanıt oluşturan Koraēs'in *Kardeşlik Öğretisi* ve *Savaş Şarkısı* da bütün olarak verilmektedir. Nihayet cumhuriyetçilerin görüşlerini ve duygularını en belirgin bir biçimde ortaya koyan dönemin ünlü kitabı *Hellen Nomarşisi* de, kimi bölümleri eksiksiz olarak kimileri de özetlenerek verilmiştir.

Kaynakça, yalnız bu çalışmada adı geçen yazar ve yapıtları vermektedir. Konu çok geniş olduğundan genel bir kaynakça verilmemektedir. Kullanılan dile göre kaynakça Yunanca, İngilizce/Fransızca ve Türkçe olarak üçe ayrılmaktadır. Bu üç kaynakça, konu ile ilgili oldukça etraflı bir başvuru listesi oluşturmaktadır.

* * *

Bu çalışma temelde söz konusu dönemin Yunanca özgün metinlerine ve Yunanlı tarihçiler tarafından yayımlanmış çalışmalara dayanarak hazırlanmıştır. Özellikle kuramsal konularda İngiliz kaynaklı çalışmalara başvurulmuştur. Göndermeler metnin içinde (*yazar ismi*, *sayfa numarası*) olarak verilmiş, eğer yazarın birden fazla kitabı kaynakçaya alınmışsa kitabın yayım yılı, metin içinde yazarın ismi belirlediğinde yalnız sayfa numarası belirtilmiştir.

Çevirilerin bütünü yazarındır. Türkçe alıntılarda imlâ uyumu sağlamak için kimi değişiklikler yapılmıştır. Uzatma işareti elden geldiğinde daha az kullanılmıştır. Özel isimlerin takıları kesme imi ile ayrılmıştır. "Yada" tek kelime sayılıp birleşik yazılmıştır. Ancak en büyük zorluk Yunanca isimlerin ve kitap başlıklarının Türkçe yazılışı konusunda ortaya çıkmıştır; bu konuda Türkiye'de tutarlı bir yöntem yoktur.

Bu çalışmanın gereksinimlerinin dürtüsüyle, A.Ü.D.T.C. Fakültesi'ne bağlı Yunanca ve Çağdaş Yunanca Ana Bilim Dalları

tarafından da onaylanan bir çevriharf (transliterasyon) yöntemi hazırlanmıştır; yöntemin Fakülte'nin 1994 tarihli *Tarih Bölümü Araştırmaları Dergisi*'nde yayımlanması planlanmıştır. Buna göre Yunanca η, ω harfleri ē, ō olarak, θ, ξ, φ, χ, υ harfleri th, ks, ph, kh ve ps olarak (˙) işareti h olarak verilmektedir. Bu yöntemle Türkçe yazılıştan Yunanca harflere sorunsuz geçilebilir.

* * *

Her çalışma gibi bu da, bir yerde, “ortak” bir çalışmadır. “*Tarihin ve toplumun ürünü*” olan yazar, onu etkilemiş yazar ve düşünürlerin varlığının bilincindedir. Onlara borcu sınırsızdır. Onu yaşamı boyunca rahatsız etmiş ve bu tepkisel çalışmanın doğmasına neden olanları da bilmektedir; onlara da teşekkür etmek gerekir mi acaba?

Ama kuşkusuz teşekkür borç saydıklarım var. Bu tezi hazırlarken kaygılarımı, sorunlarımı, kararsızlıklarımı dinlemiş, bunları benimle tartışmış ve benim en yakın çevremi oluşturmuş kimseler olmuştur. Kendileri bilincinde olmayabilir ama bu arkadaşlar kimi zaman bana kaynaklar, kitaplar, kaynakçalar sağlayarak, kimi zaman rahatsızlıklarına ortak olarak bana yardım etmişler ve beni yüreklendirmişlerdir; örneğin Evange-liya Balta, Büşra Ersanlı Behar, Ömer Savaskan, Pinelopi Stathi. Genç arkadaşım Şükrü Ilıcak son metni titiz bir biçimde okuyup düzeltmiş, yararlı önerilerde bulunmuştur.

Hocalarıma da teşekkür etmek istiyorum. Doğduğum kente elli iki yıl sonra öğrenci olarak dönmek cüret isteyen bir işti. Kimileri benden gençti; ama bana tersliği duyurmadılar. Hem hocalıklarımı doyurmasıya sundular hem de “abilerine” karşı ülkenin geleneklerince gerekli görülen inceliği örnek bir biçimde gösterdiler. Mehmet Ali Ağaoğulları, Can Hamamcı, Ümit Hassan, Alâeddin Şenel anlayışlarıyla ve sınıftaki tartışmalarımızla çabamı yüreklendirdiler; tezde derslerin izleri vardır.¹

1 Tezimin savunması sırasında yönelttikleri yapıcı soruları ve eleştirileriyle kimi düzeltmeler yapmamı sağlayan sayın Şükrü Gürel ve Taner Timur'da teşekkür ederim.

Sina Akşin ve ailesine ayrı bir teşekkür borçluyum. Onlar Ankara'daki yeni ailem oldu. Işıl stüdyosunu verdi bana, Deniz çocuklarımla özlemini giderdi, Tülin, Jacques Derrida'sıyla ve felsefe tartışmalarımızla yeni ufuklar açtı. Altmışlı yıllardaki hocam Sina ise yüksek lisans yapmamı öneren, bunun sağlanması için her türlü yardımda bulunan ve bu çalışmayı yöneten yakın bir dost oldu.

Önce ilkokulda gözağrım olan, sonra sevgilim, şimdi eşim Evi'ye ise şükran borçluyum. Uzun yılların beraberliğinden sonra çalışmalarında bir yerde onun etkileriyle benim katkılarımın sınırı belli olmuyor. Her yazdığımı okuyan, eleştiren, aşırılıklarımı sağduyusu ile törpüleyen yoldaşım, sabırla Atina'ya dönüşümü beklerken ailenin sorumluluklarını da üstlenerek bu çalışmanın ortaya çıkması için gerekli iç huzuru da sağlayan kimsedir.

Çalışmanın oluşmasında yardımcı olanlar yanlışlarımdan ve eksikliklerimden dolayı doğal olarak sorumlu değiller. Adı geçen herkesin benimle aynı görüşleri paylaştıkları anlamı da çıkarılmamalıdır. Tez benim sorumluluğumdadır. Yakınım saydığım insanlarla ortak olarak paylaştığımızı inandığım görüş, her düşüncenin en özgür bir biçimde ve hiçbir "mülahaza" ile sınırlanmadan diyalog konusu olabileceğidir.

HERKÜL MILAS

GİRİŞ

Tarih içinde Yunanlılar

18. yüzyıldan başlayarak ulusların tarihleri yazılmaya başlandı. Bu girişim 19. yüzyılda doruğuna erişti.¹ Romantizmin ve onunla ilişkili ulusçuluk anlayışına göre kaleme alınmış olan bu tarih yazıcılığına bakılırsa uluslar tarih içinde hep vardılar; belli bir dönemde bunun “bilincine” erişenler, kültürlerine sahip çıkmışlar ve bağımsız devletlerini kurmuşlar, yada bu yönde çaba harcamışlardır.

Ulusların yüzyıllara uzanan bu sürekliliği, sürekliliğin kendisi, ulusçu tarih söyleminin egemen olduğu dönemde pek sorgulanmamıştı. Sorun yaratmış olan soru, sürekliliğin nereden kaynaklandığı idi.² Kimilerine göre tarih içindeki bu “bir-

1 Oysa tarih, başka temeller üzerinde de algılanabilir: coğrafya bütünlüğü, zaman dilimleri, dil grupları, sınıflar, din grupları, devlet sürekliliği, teknoloji ve kültür bütünlüğü ve birliği, toplumların ortak hedefleri, hattâ meslekler, ideolojiler, cinsler vb. tarih yazıcılığının çerçevesini de oluşturabilirler.

2 Bir “ulusun” zaman içinde (ırk, dil, din vb. açıdan) değişikliklere uğradığı söylenir. Oysa değişen aynı insanlar değildir; farklar kuşaklar arasındadır. Bunca değişiklikten sonra kuşaklar arasında “ulusal birliği” yada “sürekliliği” sağlayan nedir sorusunun ulusçu söylem içinde yeri yoktur; “birlik” varsayılmakta, farklar ve başkalkılar “değişme” ve “gelişme”yle açıklanmaktadır.

liğin” temelinde, Gottfried Herder’in (1744-1803) 1784-1791 yıllarında yazdığı gibi kan bağı yatar. Birkaç yıl sonra K.W.F. Schlegel (1772-1829) birliğin dil yoluyla sağlandığını savunacaktı. J.G. Fichte de (1762-1814) aynı görüştedir. Dil grupları “kendi kendilerine karar” vererek devletlerini kurmalıydılar. Daha sonraları kişilerin özgürlüğünü temel sayan bu anlayış, Rousseau’cu bir dönüş yapıp, “bağımsızlık” kararı bireylerden ve kişilerden, yani somut yurttaşlardan alınıp, soyut bir “ulus” kavramına kaydırılarak değişti. Örneğin Alsace-Lorraine için Heinrich von Treitschke (1834-1896) gibi kimi Alman yazarlar, “bilinçsiz kişiler değil –o halkın kendi isteği ile değil– kılıç zoru ulusu birleştirecektir” türünde yazılar yazmaya başlayacaklardı (Macartney, 100).

Ulusçu hareket ve ideoloji Arthur de Gobineau (1816-1882) ve Houston Stewart Chamberlain (1855-1926) gibi düşünürlerle ırkçılık aşamasına da varmıştı (Wanlass, 370). Uluslar saptanmakla kalmamış, kimileri daha üstün kimileri ise daha aşağı görülmüştü. Sosyal Darwinist bir anlayışla da üstün olanlara, örneğin Aryan ırkına, dünya nimetlerinden eşit olmayan bir pay vermek uygun ve bir hak sayılmıştı. Irkçılar başka uluslara karşı içlerinde besledikleri kini, çeşitli bahanelerle meşrulaştırıp saldırgan eylemlere yönelmişlerdi.

R. Barth ilkel toplumlardan başlayarak tüm toplumlarda görülen grup kimlik duygusunun, “dışlayan” bir bilinç olduğunu söyler; “barbarlar”, “gâvur” nitelendirmeleri tipik örneklerdir. Ulusçuluk da kendi grup kimliğini bu dışlayan duygu ve yaklaşım üstüne kurar. Bu duygu önce “egemen devlet” içinde biçimlenmeye başlamıştı. Örneğin 1539’da Richelieu Académie Française’i kurarak tüm Fransa içinde ortak dilin yerleşmesini kolaylaştırdı. O yıllarda “Fransızlar”ın çoğu kendilerini bir kente yada bir eyalete bağlı sayardı. Ulusçuluk bir egemenliğin kültürel duyarlılığı gibi oluşur ve bir ulus devletin yönetim gücü ile ilişkilidir. (Giddens, 219). Ulusçuluğun başarısı ise doğrudan çağdaş bir devletin yönetim yeteneklerine bağımlı olduğundan, her ulusçu hareket, kullandığı dil ve ileriye sürdüğü amaçlar ne denli farklı olsa da politik bir eyleme dönüşür.

19. yüzyılın başında artık devlet kurma, devlet sürdürmek yada korumak anlayışı ile etnik grupların varlığı, haklarının savunulması yada onurlu bir biçimde yaşamaları “ulusçu” ideoloji ile desteklenmeye başlandı. Bütün dünyayı saran bu anlayış zaman içinde hız kazanan bir gelişme ile politik, ideolojik ve kültürel gelişmeleri etkileyecekti. Bu dönemin tarih yazıcılığı da bu anlayışı yansıtır, yaşıtır ve pekiştirir.

Bu tarih anlayışına göre ulusları oluşturanın ne olduğu belli değildir. Tek başına dil değildir, çünkü farklı diller konuşan topluluklar çağdaş devletler içinde “bir” ulus oluşturmaktadırlar (anadilleri Türkçe olan Ortodoks Karamanlılar 19. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak kendilerini Yunan, anadilleri Yunanca olan Giritli Müslümanlar kendilerini Türk saymışlardır) yada aynı dilleri konuşanlar farklı uluslar oluşturmaktadırlar (İngilizce konuşan topluluklar gibi: ABD, İngiltere, Avustralya vb.). Din (dille bile desteklense), Arap ülkelerinde olduğu gibi, gene bir ulus oluşturmaya yeterli değildir. Kan birliğini zamanımızda ciddiye alan ciddi insan kalmamıştır. Hep vurgulanan kültür birliğinin ise ne olduğu ortaya konmamıştır.

“Kültür birliği” formülü, sonsuz belirsizliği ile ve “birliğin” somut olarak temelde neye dayandığı sorgulanmadığı sürece, ulusçu ideolojiye çok yararlı olmaktadır. Ulusçu ideolojiye bağlı olanlar da, bir “gentlemen’s agreement” anlayışı içinde karşılıklı olarak bu konuları pek kurcalamamaktadırlar. Kültür, bir yaşama biçimi, çevreyle belli bir ilişki içinde olma yordamı ise, bir sanat uygulaması, bir teknik ve ekonomik etkinlik biçimiye, zamanımızdaki dünya insanları arasında, özellikle komşu ülkeler arasında bu “kültür birliği” yada “kültür yakınlığı” hiç olmazsa belli bir dereceye kadar doğal olarak vardır. Ama ulusçu ideoloji kişilerin bunu görmelerini engeller. Kendilerini, hemen hemen aynı “kültürü” paylaştıkları (ve başka bir ulus olan) komşu insanlara yakın görmezler, binlerce yıl önce ve bütünüyle farklı bir “kültür”ün insanları olan kimselere –tarihin karanlıklarında kaybolan bu insanlara “atalarımız” denir– yakın görürler.

“Ulus”lar, ve konumuz olan Yunan ulusu da, kuşkusuz gü-

nümüzde tarihsel bir sürecin ve toplumsal bir “irade”nin sonucudur. Ama sürecin varlığının kanıtı nedir? Binlerce yıllara uzanan binlerce olayın içinden belli olayları seçerek bir “ulusal süreklilik” oluşturma eylemini haklı kılan anlayış nedir? İrade neden bu türlü ve bu yönde dile getirilmiştir?

Ulusçu İdeoloji ve Ulusun Tanımı

Ulusçuluk artık ortaya çıkma ve gelişme aşamasında değildir; dünyada egemen olan bir ideolojidir. Ulusçuluğun bir yörede yada bir etnik grup içinde yeşermesi, güçlenmesi ve itici güç olması için artık “koşulların” uygun olması bir önkoşul değildir. Her egemen ideoloji ile olduğu gibi, ulusçuluk artık tüm dünyada benimsenmiştir; herhangi bir toplumda yada toplumsal yapıda kök salmakta ve etkin olabilmektedir.

Ulusçu ideoloji kendi dinamizmini edinmiş bir inançtır. Bu ideoloji, taklit yoluyla yada başka bir ulusçu harekete tepki olarak ortaya çıkıp benimsendikten sonra dünyanın herhangi bir yerinde aşağı yukarı benzer bir biçimde gündeme gelir. 1983 yılında yayımlanmış iki kitap, Ernest Gellner’in *Nations and Nationalism* ile Benedict Anderson’un *Imagined Communities*, ulusçuluğun ne olduğu konusunda çok aydınlatıcıdır. Ulusçuluğun evrensel yanına ışık tutan bu kitapların savları konumuz açısından önemlidir.

Gellner’e göre endüstri döneminde sınıflar içi bağlar değil, ulusal bağlar sağlamlaşır. Bu dönemde işbölümü yaygınlaşır ve eğitim devletin en önemli işlevlerinden biri olur. Merkezi eğitimle tek tip insan, tek ideoloji oluşturulur. Eğitim, iş bulmak ve geçimin sağlanması, toplum içinde saygın bir konum edinmek, giderek güvenli olmak ve kişinin kendine saygı duyması için gerekli olmaktadır. İnsan artık bir ortak kültüre bağlanır.

Gerçekten, ulus devletlerinin oluşmaya başladığı dönemlerden başlayarak ulusçuluğun en belirgin yanı eğitim olmuştur. 1440’larda başlatılan kitap basımı 1500 yılında, yetmiş milyonluk Avrupa’da yirmi milyona varmıştı. Kapitalizmin güçlenmesi eğitimle başbaşa gelişti. Deniz ticareti sermayesi, dev-

letten mali yardım görüyordu, ticaret filosu ticaretini devlet denizgücünün desteğinde yapıyordu, özel kimselerin ürettiği top tüfek devlet tarafından satın alınıyordu. Bu üretimde çalışacak işçilerin de belli bir eğitimden geçmiş olmaları gerekiyordu. Eğitim büyük hamlesini bu aşamada yaptı, devletlerin denetlediği okullar yaygınlaştı.

Ancak bu ortak kültür eskiden var olmuş bir kültürün ortaya çıkarılması biçiminde olmamıştı. “Ulusal kültür”, merkezi bir yönetimin çabası ile yada öncü bir seçkinler kadrosu tarafından oluşturulmuştu. Bu kültürün, eskilerden, atalardan, ulusun çok eski olan kökenlerinden kaynaklandığı savunulur. Oysa gerçekte yapılan, çok eski ve geleneksel dilleri, alışkanlıkları, töreleri, vb., eğitim yolu ile yok etmektir. Etnik farklılıklar gösteren gruplar asimile yada yok edilir. Yeni mitoslar yaratılır. Kültür bir sera kültürüdür artık; ve ulusal olmaktan çok uluslararası bir görünüm edinir.³

Ulus ulusçuluğu doğurmaz. Gellner’e göre ulusçu ideoloji ulusu ortaya çıkarır. Bunu yapmak için gerektiğinde ölü diller canlandırılır, gelenekler keşfedilir yada daha doğrusu icat edilir. Tarih tahrif edilir, gerektiğinde olaylar uydurulur, kimi olaylar “unutulur” yada hasır altı edilir.⁴ Amaç ulusal ideolojiye yaraşır bir ulusal tarih yaratmak ve ulusal ideolojiyi güçlendirmektir.

Genel olarak bir zamanlar var olmuş olan “yüksek” kültürler doğacak olan ulusların temelini oluşturabilir. Eski bir uygarlığın varlığı yada tarih içinde “etnik grup” olarak bir toplum içinde “ayrı” bir konumda olma durumu, ulusun bir gerekçesine dönüşebilir. Ama bir ulusun ortaya çıkması için böyle bir “temel” kültürün varlığı da her zaman önkoşul değildir.

B. Anderson’un kitabı da genel olarak aynı anlayışla kaleme alınmış, ulusçuluğun yapay, voluntarist (iradeci), “hayal gü-

3 Türk “ulusal” hareketinin aynı zamanda “muasır” olma hedefini de seçmiş olması “ulusal eşittir evrensel” denkleminin güzel bir örneğidir.

4 Ernest Renan (“Qu’est-ce qu’une nation?”, Oeuvres Complètes, 1, s. 892) şöyle yazacaktı: “Or l’essence d’une nation est que les individus aient beaucoup de choses en commun, et que tous aient oublié bien des choses... Tout citoyens français doit oublier la Saint-Barthelemy, les massacres du Midi au XIIIe siècle.”

cüne” dayanarak yaradılışı, kitabın başlığından başlayarak –Hayali Cemaatler (Metis Yayınları)– bu kez daha fazla vurgulanmıştır.

Yazara göre ulusun tanımı şöyledir: “ulus, sınırlı ve egemen, olarak hayal edilmiş olan (tasavvur edilen, farzedilen) politik bir toplumdur” (Anderson, 15). Görüleceği gibi bu tanım tarihsel geçmişi yada toplumsal yapıyı içermemektedir. Ulusçuluk “bir tür” inançtır. Anderson’un kitabı da bu “hayal edişin” belirgin özelliklerine ışık tutmayı amaçlamıştır. Ulusçuluğun genel özellikleri ise hemen hemen bütün ulusçu toplumlarda görülmektedir.

Bütün uluslar çok eski kökenlere sahip olduklarına inanırlar. Eski bir kökenin gerçekten var olması ikincildir. (Amerikalılar bile “ilk dönemleri” vurgulayarak bir eksikliği gidermeye çalışırlar.) Bu geçmiş “ölümsüz” bir içerik kazanır. Ulus hep vardı ve hep var olacaktır inancı güçlüdür. Hayal edilen ortak bir zaman içinde ulusun bireylerini birleştiren ortak bir güç vardır. Doğal olarak tarih içinde bu duygunun oluşması ulus devletinin doğuşu ile de ilişkilidir.

Dil ve özellikle artık basım yoluyla kitlelere varabilen dil, ulusçuluğun en önemli araçlarından biri olmuştur. Ulusçuluğun doğuşu dilbilimin gelişmesi, binlerce gramer kitabının ve sonsuz sözlük ve edebiyat tarihlerinin yazılması ile birlikte gelişmiştir. Yunan ulusunun doğuşunda dilin oynadığı rol ve özellikle aydınların “hayal ettikleri” bir dil etrafında ulusçuluğu kurma çabaları klasik bir örnek olarak verilmektedir. Yazar Türk ulusçuluğunun başlangıcının da 1870 yıllarındaki dil çalışmaları ile ilişkili olduğunu anımsatır. Ancak bu dil çalışmaları eski dilleri canlandırma yönünde olmaktan çok “uygun görülen” ve kolayca anlaşabilecek bir dil etrafında birleşme yönünde olmuştur. Bu çalışmaların doğal “müşterileri” ise bu hareketin öncüleri olan orta sınıflardı. Diller ulusal birliği simgeleyen bayraklar gibi kutsal olurlar ve çok önemli sayılırlar.⁵

5 Ulusçu anlayış ve uygulama bir ülkede “geleneksel” dil gruplarını, farklı lehçeleri, şiveleri yok eder; kurumlar ve eğitim yoluyla “bir tek” dili pekiştirir. İlginç olan bunu, yani var olan kültürel çeşitliliğin silinmesini “ulusal gelenek”, “öze

Ulusal devletin kurulmasıyla, a) devlet denetiminde ilkokul eğitimi, b) devletin yönettiği propaganda, c) resmi tarih yazıcılığı, d) ulusal bir ordunun yaratılması gibi kimi temel ve genel uygulamalar yoğunlaşır. Azınlıklar yada bir ulus devleti içinde “ayrı” olan öteki etnik gruplar “sorun” olur. Ulus devletlerinin yaygınlaşmasıyla büyük bir din, dil, kültür vb. çeşitliliği sergileyen ve sayısız gruplara ayrılacak topluluklar bir ulus kategorisi içinde eritmeye çalışılır ve bir tek ulusal bilinç/inanç, kimlik oluşturulur.⁶

Anderson’un üzerinde durduğu ve vurguladığı en önemli nokta, ulusçuluğun ulusal grupların “gerçekten var olan” ve eskilere uzanan yanlarının ve özelliklerinin ortaya çıkarılması olmadığıdır. Günümüzde ulusçuluk, ulusal devletin öncülüğünde yada örgütlü bir eylem tarafından “yaratılan” bir harekettir. Eğitim yolu ile bir inançlar sistemi ve bir ideoloji oluşturulmaktadır. Bu gelişmelerin yönü ise “ulusun özünde” var olan bir özellikten çok, bu eylemin öncülerinin dünya görüşünden kaynaklanmaktadır. Yani ulusal hareketlerin gelişmeleri önceden kestirilebilecek ve belli bir kaçınılmazlıktan kaynaklanmamaktadır.⁷

Ulusçuluk dünyada saygın ve etkili bir ideolojiye dönüştükten sonra ekonomik ve toplumsal koşulların “uygun” olmadığı yörelerde de yeşerebilmektedir. Aynı durumu Marksizm’de de görmekteyiz. Bu işçi ideolojisi, geri ve köylü bir toplum

dönme”, “arınma” adına yapmasıdır. Renkli, kompleks kişileri de (örneğin Osmanlı uyruklu katolik olup Yunanca konuşan Arnavut kökenli bir kimseyi) işine geldiği biçimde (Arnavut, İtalyan, Yunan vb.) bir tek ulusal kimlik altında algılayabilir.

- 6 Ulusların tarihsel “bellek”lerinden söz edilir. Oysa kişilerin “hatırlama” yetenekleri kendi yaşam süreleriyle sınırlıdır. Ulusların belleği aslında eğitimle, egemen ideoloji vb. ile öğretilenlerdir.
- 7 Türk tarihçileri arasında da Osmanlı-çağdaş Türkiye ulusçuluğu konusunda bu “her yönde gelişebilirdi” anlayışına uygun görüşler dile getirilmiştir. S. Akşin bir tebliğinde İttifak Devletleri’nin Birinci Dünya Savaşı’ndan muzaffer çıkmaları durumunda “Osmanlıcılığının” yaşama olanağı olan bir ideoloji olabileceğini savunmuştur. Çünkü “millet nesnel bir varlık (değildir), herhangi bir milliyetçiliğin biçimlendirdiği insan topluluğu(dur)... Osmanlılık herhangi bir milliyetçilik kadar ciddi ve yaşama olanağı olan bir ideolojiydi” (Akşin 1989).

olan bir Hindistan'da, Çin'de hattâ bir Afrika kabilesi içinde de görülebilmektedir. Ulusçu ideoloji artık kendi dinamiği ile de açıklanmalıdır.⁸ Ulusçuluk zamanımızda devlet kurmanın bir tekniği gibi de algılanabilir.⁹

Çağdaş Bir Tarih Yorumu

“Ulus” gerçek boyutlarıyla anlaşıldığında, ulusçu anlayış ile kaleme alınmış olan tarihin bize “öğrettiklerinin” de, tarihsel gerçeğin kendisi değil, tarihsel olayların belli bir yorumu olduğu ortaya çıkmaktadır. Ulusçu söylem içinde ve söylenenlere karşı çıkılmadıkça, yazılanları herkes onaylayarak kafa saldıkkça bu tarih yorumu toplum ve tarihçiler için yeterli ve geçerlidir. Bu ulusçu anlayışa bağlı kalarak Eski Yunan'dan bugüne süregelen bir ulustan söz edilebilir. Ya da gene aynı ulusçu anlayışı kabul ederek ve sanki binlerce yıllık bir ulusal sürekliliğin var olması olanaklıymış gibi bir görüşü benimseyerek, “bugünkü Yunanlılar ‘eskiler’in torunları değildir” tezleri savunulabilir.

Öte yanda, Gellner/Anderson anlayışı ile yola çıkıldığında,¹⁰ tarihin ne denli “tarihçilerin yarattığı bir dünya” olduğu ortaya çıkmaktadır. Ulusçu yorum artık çağdaş tarihçilerin sorularına yanıt verememektedir. Ulusçu yorum sorgulanmaya başladığında büyüsunü de kaybetmektedir. Artık tarihçiliğin de

8 Aynı toplumsal koşullar içinde yaşayan Kayserili köylü ulusçu Rum ile ulusçuluk aşamasına varmamış “Müslümanı” farklı kılan herhalde ekonomik koşullar değil, ulusçu ideolojiydi.

9 “Tarihçiler ulus oluşturma işlevlerinde çok başarılı olmuşlardır. Ama sınıırım onların başarısı öncü olmalarından çok, egemen olan politik iklimi izlemekten doğmuştur” (Hanak).

10 Kuşkusuz Gellner ve Anderson günümüzde bir istisna değildiler. Bu “ulusal tarih yazma/uydurma” tezi Yunanistan'da, Yunan tarihi ile ilgili olarak G. Kordatos tarafından 1920'lerde ortaya atılmıştır. 1980 yıllarında konu ile ilgili bir kongrede birçok tarihçi, “tarihçilerin nasıl ulus yaratıcıları olarak çalıştıklarını” anlatmışlardır (bak, Seton-Watson). Bu konuda Hobsbawm'un da katkısı büyüktür. Saygın Yunanlı tarihçiler de bugün bu tezleri savunmakta, “Hayal Edilen Toplumlar ve Balkan Ulusçuluğu” konulu çalışmalar yayımlamaktadırlar (bak örneğin: Kitromêlidês 1990): “Ulus oluşturmak bir ‘ulus uyanışı’ değil, (devletçe yürütülen) ortak bir kimlik oluşturma işlemdir.”

bir tarihi olduğu, her şey değiştiği gibi yorumların da değişmekte olduğu bilinmektedir.¹¹

Bu çalışma da bir ulusun doğuşu ile doğrudan ilişkilidir. Ancak bu doğuş, uyumakta olan bir bilincin yeniden kazanılması ile ilgili değildir. Yeni bir inancın ortaya çıkışı ile ilgili bir gelişmedir. Bu, ulusçu bir ideolojinin ortaya çıkışı ve çağdaş bir ulusun doğuşu sürecidir. Tarih içinde kimi toplulukların “atalar” olarak algılanması da bu oluşumun bir görünümüdür.

Ama kimi tarih filozoflarının yüzyıl başında iddia ettikleri gibi, uluslar bir ekonomik gereksinim sonucunda “rastlantısal” bir biçimde ortaya çıkmış topluluklar da değildir. Ulusların ortaya çıkışları ile ilgili olarak ortak yanlar ama kimi farklar da gözlenir. Bu konuda yani, dünyanın çeşitli yörelerinde görülmüş “farklı” ulusçu hareketlerle ilgili en açık ve tutarlı açıklama herhalde Seton-Watson’undur. Ona göre, ulusçuluğu batıya ve doğuya özgü iki temel kategoriye ayırmak “Batıcı” bir peşin yargıdan kaynaklanmaktadır. Bu Batıcı görüşe göre, Batı Avrupa’da gelişmeler “normal” bir gidiş izlemişler, doğuda ise ulusçuluk biraz aksak, biraz tutucu ve hattâ gerici ve zararlı bir yol izlemiştir. Yazara göre bu, gerçeğin saptırılmasıdır. Son dört yüzyıl boyunca dünyanın her yanında ulusal devletler kurulmaktadır; doğu ve batı modelinden söz edemeyiz. Temelde aynı sonucu veren, yani devleti ve ulusu doğuran, üç farklı gelişme vardır (Seton-Watson 1988, 10).

Birinci durumda egemen devlet ve ulus bir arada ve aynı hızla tarih sahnesinde ortaya çıkmışlardır. Örneğin Batı Avrupa’da İngiltere, Fransa, Hollanda, İsveç, Portekiz bu gelişmenin örnekleridir. Bu devletler ulusal devletlerdir. Oysa Avrupa’da kimi devletler “egemen” olmakla birlikte “ulusal” değillerdi; kimilerinde birden çok ulus (etnik grup, H.M.) vardı. Örneğin İspanya, Polonya, Macaristan; yada bütün bir ulusun yalnız bir bölümünü içeriyorlardı, örneğin Napoli ve Bavarya; yada her iki durum da vardı, örneğin Prusya.

11 “Bilimsel yorumların değişkenliği” ile ilgili iki çalışma anımsatılabilir: Thomas S. Kuhn’un “*The Structure of Scientific Revolutions*” ve E.H. Carr’ın “*Tarih Nedir?*”.